

Η ΜΝΗΜΟΝΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΙΜΗ ΣΤΟΥΣ ΧΑΡΙΣΜΑΤΟΥΧΟΥΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥΣ ΠΑΤΕΡΕΣ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ¹

«Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς μιμεῖσθε τὴν πίστιν» (Εβρ. 13,7)

Εισαγωγή

Η πρόσφατη διοργάνωση του Διεθνούς Θεολογικού Συμποσίου προς τιμὴν του μακαριστοῦ Γέροντος Αιμιλιανού Σιμωνοπετρίτου, μιας εκ των σημαντικότερων πνευματικῶν μορφῶν της συγχρόνου Ορθοδοξίας, υπήρξε αφορμὴ ὄχι μόνον για ἓναν γόνιμο θεολογικὸ διάλογο, ἀλλὰ και για μία έντονη δημόσια συζήτηση γύρω ἀπὸ τον τρόπο με τον οποίο η Εκκλησία οφείλει να προσεγγίζει και να τιμᾷ τους μεγάλους πνευματικούς πατέρες της. Ιδιαίτερη αίσθηση προκάλεσε το ἄρθρο του π. Ιωάννη Χρυσανγῆ, στο οποίο εκφράζονται σοβαρές επιφυλάξεις τόσο για την πραγματοποίηση του συγκεκριμένου Συνεδρίου ὅσο και, ἐμμέσως πλην σαφώς, για την ίδια την εκκλησιαστικὴ πρακτικὴ της δημόσιας μνήμης και μελέτης συγχρόνων γερόντων.

Δεν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι κάθε θεολογικὸς προβληματισμὸς εἶναι θεμιτὸς ὅταν υπηρετεῖ την ἀλήθεια της Εκκλησίας. Η πατερικὴ παράδοση οὐδέποτε φοβήθηκε τον διάλογο, ἀκόμη και τον ἀντίλογο. Ἀντιθέτως, η θεολογία ἀναπτύχθηκε πάντοτε μέσα ἀπὸ τη διάκριση, την ἐλευθερία του εκκλησιαστικοῦ φρονήματος και την υπεύθυνη ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων. Ωστόσο, η συγκεκριμένη παρέμβαση του π. Ιωάννη Χρυσανγῆ παρουσιάζει, κατὰ την ἐκτίμησή μας, ἓνα σοβαρὸ μεθοδολογικὸ πρόβλημα. Η ἀδιάκριτη γενίκευση, και ιδιαίτερα η σύγχυση μεταξύ του πὼς οφείλει να βιώνεται η μοναχικὴ ζωὴ και της ἀνάγκης για προβολὴ εκ μέρους της Εκκλησίας ἢ της κοινωνίας των μοναχικῶν κατορθωμάτων για οἰκοδομὴ των πιστῶν, στα οποία προβαίνει οδηγοῦν σε μία σειρά ἀπὸ θεολογικὲς συγχύσεις, ιστορικὲς ἀνακρίβειες και ἀλόγιστες παραποιήσεις, τα οποία καθιστοῦν ἀναγκαία μία νηφάλια ἀλλὰ ἀποφασιστικὴ ἀπάντηση.

Το πρόβλημα δεν ἔγκειται στο γεγονός ὅτι ἀσκεῖται κριτικὴ σε ἓνα συνέδριο· ἐξάλλου η κριτικὴ ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο στοιχείο της ἐπιστημονικῆς διαδικασίας. Το πρόβλημα προκύπτει ὅταν μία συγκεκριμένη διοργάνωση χρησιμοποιεῖται ὡς αφορμὴ για να τεθεῖ ὑπὸ ἀμφισβήτηση μία ολόκληρη εκκλησιαστικὴ παράδοση δύο χιλιάδων ἐτῶν. Η ἀδιακρίτως διατυπωμένη ἀντίδραση του π. Ιωάννη Χρυσανγῆ φαίνεται να ταυτίζει τη δημόσια εκκλησιαστικὴ τιμὴ προς ἓναν χαρισματοῦχο Γέροντα με κοσμικὲς πρακτικὲς προβολῆς, δημοσίων σχέσεων ἢ προσωπολατρίας. Η ταύτιση αὐτή, ὅσο εὐλογη και ἀν φαίνεται σε μία πρώτη ἀνάγνωση, δεν ἀντέχει οὔτε στη δοκιμασία της ιστορίας οὔτε στην πατερικὴ παράδοση. Διότι η Ορθόδοξη Εκκλησία οὐδέποτε τίμησε τους ἁγίους της για να προβάλει ἀνθρώπους. Τους τίμησε διότι μέσα στη ζωὴ τους φανερώθηκε η ἀκτιστὴ ἐνέργεια του Ἁγίου

¹ Με αφορμὴ το ἄρθρο του π. Ιωάννου Χρυσανγῆ: «Ὅταν η φήμη ἐνός μοναχοῦ φτάνει στην Αθήνα...» <https://fosfanariou.gr/index.php/2026/06/29/otan-i-fimi-enos-monachou-ftanei-stin-athina/>

Πνεύματος, η Χάρη του Αγίου Πνεύματος. Η διάκριση αυτή είναι θεμελιώδης. Η Εκκλησία δεν γνωρίζει "διάσημους μοναχούς", αλλά αγίους. Δεν γνωρίζει "χαρισματικές προσωπικότητες". Αλλά ανθρώπους που έγιναν κατοικήτριά της θείας Χάριτος. Δεν γνωρίζει "πνευματικούς ηγέτες" κατά την κοσμική έννοια, αλλά πνευματικούς πατέρες, οι οποίοι, διά της καθάρσεως, του φωτισμού και της θεώσεως, κατέστησαν μάρτυρες της Αναστάσεως μέσα στην ιστορία. Η τιμή προς αυτούς δεν εξυπηρετεί ανθρώπινες σκοπιμότητες ούτε είναι προϊόν συναισθηματικής ευλαβείας, αλλά αποτελεί συνέπεια της πίστεως της Εκκλησίας στο μυστήριο της θεώσεως.

Εδώ ακριβώς βρίσκεται και η θεμελιώδης παρεξήγηση του δημοσιεύματος. Η τιμή προς έναν χαρισματικό Γέροντα δεν αποσκοπεί στην ατομική του επιβράβευση, την ανταμοιβή, την δημόσια αναγνώριση ή την διαφήμισή του. Συνιστά ομολογία πίστεως ότι ο Χριστός εξακολουθεί να ενεργεί μέσα στην Εκκλησία Του. Η μνήμη είναι εκκλησιολογικό γεγονός, αφού η Εκκλησία είναι μια κοινότητα μνήμης, όχι ψυχολογικής ή μνήμης ιστορικής αναπολήσεως, αλλά λειτουργικής. Στην Ορθόδοξη θεολογία η μνήμη δεν είναι ανάμνηση ενός παρελθόντος που χάθηκε, αλλά βίωση μίας πραγματικότητας που εξακολουθεί να υπάρχει. Γι' αυτό η Εκκλησία μνημονεύει καθημερινά τους αγίους και αναφέρεται διαρκώς στη ζωή τους. Δεν τους θυμάται απλώς, αλλά ζει και συλλειτουργεί μαζί τους. Τους επικαλείται και τους τιμά. Η μνήμη αυτή δεν είναι προαιρετική, αλλά αποτελεί στοιχείο της ίδιας της ταυτότητας της Εκκλησίας. Χωρίς μνήμη δεν υπάρχει Παράδοση, χωρίς Παράδοση δεν υπάρχει Εκκλησία και χωρίς Εκκλησία δεν υπάρχει εμπειρία σωτηρίας.

Η Αγία Γραφή θέτει ήδη από την αποστολική εποχή τις βάσεις αυτής της εκκλησιαστικής μνήμης. Ο Απόστολος Παύλος γράφει προς τους Εβραίους: «Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν... μιμεῖσθε τὴν πίστιν.» Δεν ζητεί απλώς να τους θυμούνται. Ζητεί να μελετούν την πορεία της ζωής τους, να εξετάζουν την έκβαση της πολιτείας τους, να μιμούνται την πίστη τους. Αυτό ακριβώς κάνει η Εκκλησία επί είκοσι αιώνες. Μελετά, γράφει, ερευνά, διδάσκει. Δεν υπάρχει ούτε ένας μεγάλος Πατέρας της Εκκλησίας του οποίου η ζωή να παρέμεινε ιδιωτική υπόθεση. Η Εκκλησία πάντοτε αισθανόταν την ανάγκη να διασώσει την εμπειρία εκείνων στους οποίους αναγνώριζε τη φανέρωση της θείας Χάριτος.

Η τιμή προς τους αγίους δεν είναι ανθρωποκεντρική. Μία από τις μεγαλύτερες παρεξηγήσεις της σύγχρονης θεολογικής σκέψεως είναι ότι αντιμετωπίζει την τιμή προς τους αγίους ως μία μορφή υπερβολικού θαυμασμού προς ανθρώπινα πρόσωπα. Αυτό όμως είναι ξένο προς την πατερική θεολογία. Τα πρόσωπα αυτά, οι «ομόδουλοι», όπως αναφέρει ο Μέγας Βασίλειος, δεν είναι απλοί άνθρωποι, έχουν μετέχουν στην αγιότητα. Ο Μέγας Βασίλειος διατυπώνει μία από τις σημαντικότερες εκκλησιολογικές αρχές: «Ἡ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ὁμοδούλων τιμὴ ἀπόδειξιν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐνοίας» (PG 31, 508BC). Η τιμή προς τους αγίους αναφέρεται στον Θεό. Δεν σταματά στον άνθρωπο, αλλά διαβαίνει μέσα από τον άνθρωπο. Η Εκκλησία τιμά τους αγίους επειδή μέσα τους αποκαλύπτεται η δόξα του Θεού. Γι' αυτό και κάθε εγκώμιο αγίου καταλήγει τελικά σε δοξολογία της Αγίας Τριάδος, αφού η αγιότητα δεν αποτελεί ανθρώπινο επίτευγμα, αλλά καρπὸ της Χάριτος του Αγίου Πνεύματος. Επομένως, όταν η Εκκλησία οργανώνει ένα επιστημονικό συνέδριο αφιερωμένο σε μία μεγάλη πνευματική μορφή, δεν προβάλλει τον άνθρωπο ως ιστορικό ήρωα. Αναζητεί να ερμηνεύσει τον τρόπο με τον οποίο η θεία Χάρη ενήργησε μέσα σε έναν συγκεκριμένο άνθρωπο προς οικοδομήν ολοκλήρου του Σώματος της Εκκλησίας. Η διάκριση αυτή είναι ουσιώδης. Εάν χαθεί, τότε κάθε Βίος Αγίου, κάθε Συναξάριο, κάθε Εγκώμιο, κάθε Θεολογικό Συνέδριο, κάθε Ιερά Ακολουθία Αγίου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως "διαφήμιση". Κάτι τέτοιο όμως θα οδηγούσε σε πλήρη αλλοίωση και ανατροπή ολόκληρης της πατερικής παραδόσεως.

1. Η αφορμή της κριτικής κατά του Συμποσίου

Στον πυρήνα της κριτικής που ασκήθηκε εναντίον του Διεθνούς Θεολογικού Συμποσίου για τον Γέροντα Αιμιλιανό βρίσκεται η επίκληση μιας γνωστής φράσεως, η οποία αποδίδεται στον Άγιο Παΐσιο τον Αγιορείτη και η οποία αποτελεί τον τίτλο του άρθρου του π. Ιωάννη Χρυσανγής: «Αλλοίμονο στον μοναχό του οποίου η φήμη φτάνει στην Αθήνα». Η φράση αυτή χρησιμοποιείται ως το βασικό επιχείρημα ότι η δημόσια τιμή ενός μεγάλου Γέροντος αντιβαίνει στο αυθεντικό μοναχικό ήθος. Η χρήση όμως μιας μεμονωμένης ρήσεως, αποσπασμένης από το ευρύτερο πνευματικό της πλαίσιο, εγκυμονεί πάντοτε σοβαρούς κινδύνους. Η πατερική παράδοση ουδέποτε ερμήνευσε τις σύντομες αποφθεγματικές φράσεις αυτόνομα, αλλά πάντοτε μέσα στο σύνολο της ζωής, της διδασκαλίας και της εκκλησιαστικής εμπειρίας εκείνου που τις διατύπωσε. Η θεολογία δεν οικοδομείται πάνω σε απομονωμένα αποφθέγματα, αλλά στη συνολική μαρτυρία της Εκκλησίας.

Ακόμη και αν δεχθούμε ότι η συγκεκριμένη φράση αποδίδει πιστά λόγο του Αγίου Παΐσιου, το πρώτο ερώτημα που οφείλει να θέσει ο χρήστης είναι το εξής: Σε ποιον απευθυνόταν ο Άγιος; Αναφερόταν στην Εκκλησία, στους ιστορικούς, στους θεολόγους, στους μαθητές ενός μεγάλου Γέροντος μετά την κοίμησή του ή μήπως απευθυνόταν στον ίδιο τον μοναχό; Η απάντηση είναι προφανής. Ο Άγιος αναφερόταν στον μοναχό. Η προτροπή αφορά στην ατομική εσωτερική στάση του ασκητή απέναντι στη δόξα, στον έπαινο και στην ανθρώπινη αναγνώριση. Ο μοναχός δεν πρέπει να επιδιώκει να γίνει γνωστός. Δεν πρέπει να καλλιεργεί εικόνα. Δεν πρέπει να επιθυμεί οπαδούς. Δεν πρέπει να αναζητεί φήμη. Αυτό αποτελεί θεμελιώδη αρχή όλης της ασκητικής παραδόσεως. Όμως άλλο πράγμα είναι η προσωπική επιδίωξη της δημοσιότητας και άλλο η μεταγενέστερη αναγνώριση ενός πνευματικού ανθρώπου από την ίδια την Εκκλησία. Η διάκριση αυτή είναι αποφασιστικής σημασίας.

Εάν πράγματι η φράση αυτή ερμηνευόταν όπως χρησιμοποιείται σήμερα, τότε θα έπρεπε να εφαρμοσθεί πρώτα απ' όλα στον ίδιο τον Άγιο Παΐσιο. Ο Άγιος Παΐσιος ουδέποτε δίδαξε ότι η Εκκλησία πρέπει να λησμονεί τους μεγάλους ασκητές της, ότι οι θεολόγοι δεν πρέπει να μελετούν το έργο τους, ότι οι μαθητές τους δεν πρέπει να καταγράφουν τη διδασκαλία τους, ούτε ότι δεν πρέπει να γράφονται Βίοι. Εάν αυτό ήταν το νόημα της φράσεώς του, τότε η ίδια η Εκκλησία θα παραβίαζε καθημερινά τη διδασκαλία του. Η προσωπική ταπείνωση του μοναχού δεν δεσμεύει την Εκκλησία να σιωπήσει για τα έργα του Θεού, κάτι που συνέβη όμως μετά την κοίμησή του. Εκδόθηκαν οι επιστολές του, δημοσιεύθηκαν οι συνομιλίες του, καταγράφηκαν χιλιάδες προσωπικές μαρτυρίες, μεταφράστηκαν τα έργα του σε δεκάδες γλώσσες, γράφηκαν εκατοντάδες επιστημονικές θεολογικές μελέτες, οργανώθηκαν ημερίδες, πραγματοποιήθηκαν διεθνή συνέδρια. Παρήχθησαν ντοκιμαντέρ, τηλεοπτικές σειρές που κατέπληξαν το παγκόσμιο κοινό. Αναπτύχθηκαν ερευνητικά προγράμματα. Η αγιοκατάταξή του συνοδεύθηκε από μία πρωτοφανή παγκόσμια διάδοση της διδασκαλίας του. Θα μπορούσε άραγε κανείς να ισχυρισθεί ότι όλα αυτά αντιβαίνουν στη διδασκαλία του Αγίου; Προφανώς όχι. Διότι η Εκκλησία δεν προέβαλε τον Παΐσιο. Προέβαλε τη Χάρη του Θεού που φανερώθηκε μέσα από τον Παΐσιο. Ακριβώς η ίδια διάκριση ισχύει και στην περίπτωση του Γέροντος Αιμιλιανού.

Ως προς την επίκληση και ερμηνεία της ανωτέρω φράσεως του Αγίου Παΐσιου: Η πατερική ερμηνευτική έχει πάντοτε έναν βασικό κανόνα. Κανένα πατερικό χωρίο δεν ερμηνεύεται αποκομμένο από το σύνολο της παραδόσεως. Το ίδιο ισχύει και για τις αποφθεγματικές ρήσεις των συγχρόνων Αγίων. Όταν μία σύντομη φράση χρησιμοποιείται για να ανατρέψει δύο χιλιάδες χρόνια εκκλησιαστικής εμπειρίας, τότε είναι σχεδόν βέβαιο ότι χρησιμοποιείται εκτός του φυσικού της πλαισίου. Η Εκκλησία δεν ερμηνεύει την ιστορία της με μεμονωμένα αποφθέγματα. Ερμηνεύει τα

αποφθέγματα μέσα στην ιστορία της. Αυτό αποτελεί βασική αρχή της ορθόδοξης θεολογικής μεθοδολογίας.

Συμπερασματικά, η επίκληση της φράσεως: «Αλλοίμονο στον μοναχό του οποίου η φήμη φτάνει στην Αθήνα» δεν μπορεί να λειτουργήσει ως επιχείρημα εναντίον της θεολογικής μελέτης ή της εκκλησιαστικής τιμής προς έναν μεγάλο πνευματικό πατέρα. Ακόμη και αν η ρήση αποδίδεται αυθεντικά στον Άγιο Παΐσιο, αφορά την εσωτερική ασκητική στάση του ίδιου του μοναχού απέναντι στην ανθρώπινη δόξα και όχι την ευθύνη της Εκκλησίας να διαφυλάσσει τη μνήμη εκείνων στους οποίους αναγνώρισε την ενέργεια της θείας Χάριτος. Η αποσπασματική χρήση μιας τέτοιας φράσεως, προκειμένου να αμφισβητηθεί το θεμιτό ενός επιστημονικού συνεδρίου αφιερωμένου στον Γέροντα Αιμιλιανό, δεν ανταποκρίνεται ούτε στην πατερική ερμηνευτική μέθοδο ούτε στην ιστορική πράξη της Εκκλησίας. Αντιθέτως, η ίδια η τιμή που απολαμβάνει σήμερα ο Άγιος Παΐσιος σε ολόκληρη την Ορθόδοξη Εκκλησία αποδεικνύει ότι η προσωπική αφάνεια του ασκητή και η δημόσια εκκλησιαστική μνήμη μετά την κοίμησή του όχι μόνο δεν αντιφάσκουν, αλλά αποτελούν δύο διαφορετικές και απολύτως συμβατές όψεις της ίδιας εκκλησιαστικής πραγματικότητας.

2. Επιχειρηματολογία με υπαινιγμούς που υποκαθιστά την τεκμηρίωση με συνειρμούς

Η θεολογία δεν είναι δημοσιογραφία, ούτε λογοτεχνία, ούτε δημόσια αρθρογραφία. Είναι επιστήμη της Εκκλησίας και, ως εκ τούτου, δεσμεύεται από την αλήθεια, την ακρίβεια και τη δικαιοσύνη. Ο ερευνητής, και μάλιστα ένας θεολόγος, δεν δικαιούται να αφήνει υπαινιγμούς εκεί όπου απαιτούνται αποδείξεις, ούτε να υποκαθιστά την ιστορική τεκμηρίωση με ρητορικές εντυπώσεις. Από τους απολογητές των πρώτων αιώνων έως τη σύγχρονη ακαδημαϊκή έρευνα, η εκκλησιαστική γραμματεία ακολουθεί μία σταθερή αρχή: κάθε κρίση περί προσώπων οφείλει να στηρίζεται σε εξακριβωμένα γεγονότα, αξιόπιστες μαρτυρίες και δυνατότητα ελέγχου. Η ηθική βαρύτητα ενός ισχυρισμού αυξάνει ανάλογα με το βάρος των αποδείξεων που τον συνοδεύουν. Το άρθρο του π. Ιωάννη Χρυσανγή, παρά τις εύλογες ανησυχίες που εκφράζει για υπαρκτά φαινόμενα καταχρήσεως εκκλησιαστικής εξουσίας, ακολουθεί σε ορισμένα σημεία μία μεθοδολογία που εγείρει σοβαρά επιστημονικά ερωτήματα. Το πρόβλημα δεν είναι ότι θίγει ένα δύσκολο θέμα. Το πρόβλημα είναι ο τρόπος με τον οποίο το συνδέει με ένα συγκεκριμένο πρόσωπο και με ένα συγκεκριμένο συνέδριο.

Η ακαδημαϊκή έρευνα γνωρίζει μία θεμελιώδη διάκριση: άλλο πράγμα είναι η διατύπωση ενός αποδεδειγμένου ιστορικού γεγονότος και άλλο η δημιουργία ενός συνειρμού. Στην πρώτη περίπτωση ο αναγνώστης πληροφορείται συγκεκριμένα στοιχεία, ημερομηνίες, πρόσωπα, μαρτυρίες και τεκμήρια. Στη δεύτερη περίπτωση οδηγείται να συνδέσει μόνος του δύο διαφορετικές πραγματικότητες, χωρίς ο συγγραφέας να αναλαμβάνει την ευθύνη μιας ρητής κατηγορίας. Η τεχνική αυτή είναι γνωστή στη ρητορική ήδη από την αρχαιότητα. Δημιουργεί εντυπώσεις χωρίς να εκφέρει ευθέως ισχυρισμούς που θα μπορούσαν να ελεγχθούν. Στο συγκεκριμένο άρθρο, η αναφορά σε πραγματικά και οδυνηρά φαινόμενα πνευματικής ή άλλης κακοποίησης παρεμβάλλεται μέσα σε ένα κείμενο που υποτίθεται ότι αξιολογεί ένα συνέδριο αφιερωμένο στον Γέροντα Αιμιλιανό. Χωρίς να παρατίθεται ούτε ένα περιστατικό, ούτε μία μαρτυρία, ούτε ένα ιστορικά εξακριβωμένο στοιχείο που να συνδέει τον Γέροντα Αιμιλιανό με τέτοιου είδους συμπεριφορές, δημιουργείται ένας συνειρμός στον αναγνώστη. Η γειννίαση δύο θεμάτων δεν αποδεικνύει σχέση μεταξύ τους. Η ρητορική όμως δύναται να υποβάλει μια τέτοια εντύπωση. Η ακαδημαϊκή δεοντολογία οφείλει να αντιστέκεται ακριβώς σε αυτή τη μέθοδο.

Ένα δεύτερο μεθοδολογικό πρόβλημα είναι η συγχώνευση διαφορετικών κατηγοριών προσώπων και καταστάσεων. Είναι γεγονός ότι στην ιστορία της Εκκλησίας υπήρξαν κληρικοί και μοναχοί που καταχράστηκαν την πνευματική τους θέση. Είναι επίσης γεγονός ότι σε διάφορες χώρες αποκαλύφθηκαν περιπτώσεις κακοποιητικών συμπεριφορών. Αυτές οι πραγματικότητες δεν επιτρέπεται να αποσιωπώνται ούτε να υποτιμώνται. Ωστόσο, από το γεγονός ότι υπάρχουν τέτοιες περιπτώσεις δεν προκύπτει ότι κάθε χαρισματικός πνευματικός πατέρας ή κάθε μορφή πνευματικής πατρότητας είναι ύποπτη. Μια τέτοια γενίκευση θα παραβίαζε στοιχειώδεις κανόνες λογικής. Η ιστορική μέθοδος απαιτεί να εξετάζεται κάθε πρόσωπο βάσει των δικών του δεδομένων. Δεν είναι επιστημονικά επιτρεπτό να μεταφέρονται χαρακτηριστικά μιας κατηγορίας προσώπων σε κάποιο άλλο πρόσωπο χωρίς ειδική τεκμηρίωση.

Ιδιαίτερη προσοχή απαιτεί και η δημιουργία μιας μορφής συλλογικής ευθύνης. Όταν ένας συγγραφέας παρουσιάζει μια σειρά πραγματικών σκανδάλων και αμέσως μετά αναφέρεται σε έναν συγκεκριμένο Γέροντα ή σε ένα συνέδριο αφιερωμένο στη μνήμη του, χωρίς να διευκρινίζει ρητώς ότι δεν υφίσταται καμία σχέση μεταξύ των δύο, δημιουργείται η εντύπωση ότι όλοι εντάσσονται στο ίδιο πλαίσιο προβληματισμού. Η μέθοδος αυτή δεν είναι απλώς λογικά προβληματική, αλλά και ηθικά επικίνδυνη. Η Εκκλησία ουδέποτε αποδέχθηκε την έννοια της συλλογικής ενοχής. Η κρίση είναι πάντοτε ατομική. Κάθε άνθρωπος κρίνεται για τις δικές του πράξεις και όχι για τα σφάλματα άλλων. Η αρχή αυτή είναι τόσο βιβλική όσο και πατερική. Ο προφήτης Ιεζεκιήλ διακηρύσσει ότι «ὁ υἱὸς οὐ βαστάσει τὴν ἀνομίαν τοῦ πατρὸς, καὶ ὁ πατὴρ οὐ βαστάσει τὴν ἀνομίαν τοῦ υἱοῦ» (Ιεζ. 18,20). Η ευθύνη είναι προσωπική και δεν μεταφέρεται μέσω συνειρμών ή κατηγοριών κατά ομάδων.

Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι στο άρθρο δεν παρατίθεται κανένα συγκεκριμένο ιστορικό στοιχείο σχετικό με τον Γέροντα Αιμιλιανό, το οποίο να θεμελιώνει τους υπαινιγμούς που δημιουργούνται. Δεν παρατίθενται μαρτυρίες, πρωτογενείς πηγές, αποφάσεις εκκλησιαστικών οργάνων, έρευνες, καταγγελίες που να έχουν εξετασθεί ή τεκμηριωθεί. Αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε κριτική προς έναν πνευματικό πατέρα είναι αθέμιτη. Σημαίνει όμως ότι, όταν διατυπώνονται υπαινιγμοί που μπορούν να επηρεάσουν τη φήμη ενός συγκεκριμένου προσώπου, η ευθύνη της τεκμηρίωσης γίνεται ακόμη μεγαλύτερη. Η απουσία τεκμηρίων δεν μπορεί να αναπληρωθεί από τη δύναμη της ρητορικής.

Ωστόσο, δεν πρέπει να παραγνωρισθεί ότι ο π. Ιωάννης Χρυσανγής εκφράζει μια πραγματική ποιμαντική ανησυχία για όσους έχουν υποστεί κακοποίηση μέσα σε εκκλησιαστικά περιβάλλοντα. Η μέριμνα για τα θύματα αποτελεί χρέος της Εκκλησίας και δεν μπορεί να υποτιμηθεί. Η ποιμαντική αυτή ευαισθησία, όμως, δεν απαλλάσσει τον θεολόγο από την υποχρέωση της ιστορικής ακρίβειας. Αντιθέτως, την καθιστά ακόμη επιτακτικότερη. Διότι η υπεράσπιση των θυμάτων δεν υπηρετείται με γενικεύσεις ή υπαινιγμούς, αλλά με την αποκάλυψη της αλήθειας, όπου και όπως αυτή τεκμηριώνεται. Η αλήθεια δεν προστατεύεται με τη δημιουργία υποψιών. Προστατεύεται με την ακρίβεια.

Συμπερασματικά, η θεολογική και ιστορική επιστήμη δεν μπορούν να οικοδομούνται πάνω σε συνειρμούς, αλλά σε αποδείξεις. Η αδιάκριτη σύνδεση ενός συγκεκριμένου προσώπου ή μιας συγκεκριμένης εκκλησιαστικής πρωτοβουλίας με γενικά φαινόμενα καταχρήσεως, χωρίς ειδική τεκμηρίωση, δημιουργεί μεθοδολογικά προβλήματα που δεν μπορούν να παραβλεφθούν. Η Εκκλησία οφείλει να επιδεικνύει μηδενική ανοχή απέναντι σε κάθε μορφή κακοποίησης. Ταυτόχρονα όμως οφείλει να προστατεύει εξίσου την αλήθεια, την ιστορική δικαιοσύνη και την προσωπική υπόληψη εκείνων για τους οποίους δεν υπάρχουν αποδεδειγμένα στοιχεία. Η μία ευθύνη δεν αναιρεί

την άλλη. Αντιθέτως, και οι δύο απορρέουν από την ίδια ευαγγελική απαίτηση: να «λαλούμε την αλήθεια εν αγάπη» (Εφ. 4,15).

3. Η θεολογία της μνήμης των αγίων στην ιστορική πράξη της Εκκλησίας

Εάν η θεολογία θεμελιώνει την εκκλησιαστική μνήμη των Αγίων, η ιστορία της Εκκλησίας επιβεβαιώνει αδιάλειπτα την πράξη αυτή. Η εκκλησιαστική παράδοση δεν γνώρισε ποτέ μία αντίθεση μεταξύ της προσωπικής ταπεινώσεως του μοναχού και της ευθύνης της Εκκλησίας να διαφυλάξει τη μνήμη και τη διδασκαλία του. Αντιθέτως, από τους πρώτους κιόλας αιώνες, η ανάδειξη των μεγάλων πνευματικών μορφών θεωρήθηκε αναπόσπαστο στοιχείο της αποστολής της Εκκλησίας.

Από τον τέταρτο αιώνα και εξής δημιουργείται μία ολόκληρη γραμματεία και παράδοση. Οι Βίοι των Αγίων, τα Γεροντικά, τα Λειμωνάρια, οι Πατερικές Συλλογές, οι μοναστικές επιστολές, οι διδαχές, τα αποφθέγματα των Γερόντων, γράφονται ακριβώς για να διασωθεί η εμπειρία των χαρισματούχων ανθρώπων. Είναι αξιοσημείωτο ότι σχεδόν κανένας από αυτούς τους μεγάλους ασκητές δεν έγραψε ο ίδιος τη βιογραφία του. Άλλοι την έγραψαν. Οι μαθητές τους, οι διάδοχοί τους, είτε Πατριάρχες, είτε Επίσκοποι, είτε κληρικοί και μοναχοί θεολόγοι. Αυτό σημαίνει ότι η Εκκλησία ουδέποτε θεώρησε πως η ταπείνωση του Αγίου εμποδίζει την κοινότητα να διαφυλάξει τη μνήμη του. Αντιθέτως, ακριβώς επειδή ο ίδιος ο Άγιος απέφευγε την αυτοπροβολή, η Εκκλησία αισθανόταν ακόμη μεγαλύτερη ευθύνη να καταγράψει την εμπειρία του προς οικοδομή των επερχόμενων γενεών.

Η πρώτη μεγάλη μαρτυρία αυτής της παραδόσεως είναι ο περίφημος Βίος του Μεγάλου Αντωνίου, τον οποίο συνέγραψε ο Μέγας Αθανάσιος λίγο μετά την κοίμηση του πατρός του μοναχισμού. Ο Αντώνιος υπήρξε το κατεξοχήν πρότυπο της αφάνειας. Εγκατέλειψε τον κόσμο, εγκαταστάθηκε στην έρημο και απέφυγε κάθε ανθρώπινη δόξα. Εάν η δημόσια παρουσίαση της ζωής ενός μοναχού αποτελούσε αλλοίωση του μοναχικού ιδεώδους, τότε ο πρώτος που θα είχε παραβιάσει αυτή την αρχή θα ήταν ο ίδιος ο Μέγας Αθανάσιος. Όμως συνέβη ακριβώς το αντίθετο. Ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας θεώρησε ότι η ζωή του Αντωνίου δεν ανήκε πλέον μόνο στην έρημο αλλά σε ολόκληρη την Εκκλησία. Ο Βίος του δεν γράφτηκε για να ικανοποιήσει την περιέργεια των πιστών ούτε για να δημιουργήσει έναν θρύλο γύρω από το πρόσωπό του. Γράφτηκε για να καταδείξει ότι η εμπειρία της Πεντηκοστής εξακολουθεί να ενεργεί μέσα στην Εκκλησία και ότι η αγιότητα δεν αποτελεί ανάμνηση του αποστολικού παρελθόντος αλλά διαρκή πραγματικότητα. Δεν είναι τυχαίο ότι το έργο αυτό διαδόθηκε σχεδόν αμέσως σε ολόκληρη τη χριστιανική οικουμένη και επηρέασε καθοριστικά όχι μόνο τον ανατολικό αλλά και τον δυτικό μοναχισμό. Το βιβλίο αυτό μεταφράστηκε σχεδόν αμέσως στα λατινικά, στα συριακά, στα κοπτικά, στα αρμενικά και σε πολλές ακόμη γλώσσες. Διαβάστηκε σε ολόκληρη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Επηρέασε καθοριστικά τη γέννηση του δυτικού μοναχισμού. Ο ίδιος ο ιερός Αυγουστίνος Ιππώνος ομολογεί στις Εξομολογήσεις του ότι η ανάγνωση του Βίου του Αντωνίου υπήρξε μία από τις αφορμές της προσωπικής του μεταστροφής. Είναι λοιπόν προφανές ότι ο Μέγας Αθανάσιος δεν θεώρησε τη δημοσιοποίηση της ζωής του Αντωνίου ως προσβολή της ταπεινώσεώς του. Αντιθέτως, την θεώρησε ποιμαντικό χρέος απέναντι σε ολόκληρη την Εκκλησία. Εάν η δημοσιοποίηση της ζωής ενός μεγάλου ασκητού αποτελούσε εκκλησιολογική παρεκτροπή, τότε θα έπρεπε να θεωρηθεί εσφαλμένη και η πρωτοβουλία του Μ. Αθανασίου.

Η ίδια εκκλησιαστική συνείδηση συνέχει και τους μεγάλους Καππαδόκες Πατέρες. Ο Μέγας Βασίλειος εκφωνεί εγκωμιαστικούς λόγους προς τιμήν των Μαρτύρων, ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος αφιερώνει θαυμαστούς λόγους στον Μέγα Βασίλειο και στον Μέγα Αθανάσιο, ενώ ο Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναδεικνύει διαρκώς τη ζωή των Μαρτύρων και των Ασκητών ως πρότυπα εκκλησιαστικής υπάρξεως. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι λόγοι αυτοί δεν εκφωνούνται μέσα σε κλειστές

μοναστικές συνάξεις αλλά στους μεγάλους ναούς των πόλεων, ενώπιον χιλιάδων πιστών. Η δημόσια τιμή των Αγίων δεν θεωρείται παραχώρηση στην κοσμική νοοτροπία, αλλά λειτουργική πράξη της Εκκλησίας.

Η ίδια παράδοση συνεχίζεται αδιάκοπα κατά τους βυζαντινούς αιώνες. Ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος (949–1022), μία από τις κορυφαίες μορφές της ορθόδοξης θεολογίας, δεν δίστασε να συγκρουσθεί με το εκκλησιαστικό κατεστημένο της εποχής του προκειμένου να υπερασπισθεί τη μνήμη και την αγιότητα του πνευματικού του πατέρα, Συμεών του Ευλαβούς. Ο Συμεών ο Ευλαβής δεν είχε ανακηρυχθεί άγιος. Δεν είχε ακόμη επίσημη εκκλησιαστική αναγνώριση. Εντούτοις, ο μαθητής του όχι μόνο έγραψε τον Βίο του, αλλά καθιέρωσε ακόμη και λειτουργική τιμή προς το πρόσωπό του. Η πράξη αυτή προκάλεσε έντονες αντιδράσεις. Ο Συμεών κατηγορήθηκε ότι υπερέβαλε, ότι προσωποποιούσε την πνευματική ζωή και ότι τιμούσε υπερβολικά έναν σύγχρονο Γέροντα. Η ιστορία όμως δικαίωσε τον Άγιο Συμεών. Η στάση του αυτή δεν εξέφραζε μία προσωπική συναισθηματική προσκόλληση στον Γέροντά του, αλλά τη βαθιά πεποίθηση ότι η εμπειρία της θεώσεως δεν μπορεί να παραμένει ιδιωτική υπόθεση.

Το ίδιο ακριβώς φαινόμενο παρατηρείται και στον 14ο αιώνα. Ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς δεν υπήρξε μόνο ο μεγάλος θεολόγος των ακτίστων ενεργειών. Υπήρξε επίσης ο κατ' εξοχήν υπερασπιστής της εμπειρικής θεολογίας του Αγίου Όρους. Στα έργα του αναφέρεται με βαθύτατο σεβασμό στους προγενέστερους ησυχαστές, ενώ συνέγραψε τον Βίο του Αγίου Πέτρου του Αθωνίτου και εγκωμίασε επανειλημμένως τους μεγάλους ασκητές της εποχής του. Το ίδιο έκανε και ο βιογράφος του ο Άγιος Φιλόθεος Κόκκινος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως που έγραψε πλήθος αγιολογικών έργων. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι υπερασπιστές του ησυχασμού ουδέποτε θεώρησαν ότι η δημόσια προβολή των μεγάλων ασκητών αλλοιώνει το πνεύμα της ησυχίας. Αντιθέτως, πίστευαν ότι η εμπειρία της θεώσεως πρέπει να καταστεί γνωστή, ώστε να διαφυλαχθεί η ορθόδοξη παράδοση απέναντι στις αλλοιώσεις και τις παραχαράξεις. Η ησυχία δεν σημαίνει ιστορική αφάνεια. Η ησυχία αφορά τον τρόπο υπάρξεως του μοναχού ενώπιον του Θεού, όχι τη λήθη της Εκκλησίας απέναντι στα χαρίσματα που ο ίδιος ο Θεός ανέδειξε.

Παρομοίως συμβαίνει και στη νεότερη αγιορείτικη παράδοση. Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης έζησε επί δεκαετίες στην απόλυτη αφάνεια. Εργάστηκε ως απλός μοναχός στη ρωσική Μονή του Αγίου Παντελεήμονος, χωρίς να κατέχει κανένα αξίωμα, χωρίς να επιδιώξει ποτέ αναγνώριση ή δημόσια επιρροή. Εάν δεν υπήρχε ο μαθητής του, ο Άγιος Σωφρόνιος του Έσσεξ, η διδασκαλία του Σιλουανού πιθανότατα θα είχε χαθεί. Ο Άγιος Σωφρόνιος δεν θεώρησε ότι προδίδει την ταπείνωση του Γέροντός του γράφοντας τον περίφημο Βίο του. Αντιθέτως, αντιλήφθηκε ότι η Εκκλησία είχε χρέος να γνωρίσει έναν άνθρωπο που βίωσε σε τόσο υψηλό βαθμό τη Χάρη του Θεού. Σήμερα το έργο αυτό έχει μεταφρασθεί σε δεκάδες γλώσσες και αποτελεί μία από τις σημαντικότερες πνευματικές μαρτυρίες του 20ού αιώνα. Θα μπορούσε άραγε κανείς να ισχυρισθεί ότι ο Άγιος Σωφρόνιος υπέκυψε στη λογική της «δημοσιότητας»; Ασφαλώς όχι. Έπραξε εκείνο που πάντοτε έκανε η Εκκλησία: διέσωσε την εμπειρία ενός θεοφόρου ανθρώπου προς οικοδομήν ολοκλήρου του Σώματος του Χριστού. Σήμερα το έργο αυτό θεωρείται μία από τις κορυφαίες πνευματικές μαρτυρίες του εικοστού αιώνα και έχει συμβάλει καθοριστικά στη γνωριμία της παγκόσμιας Ορθοδοξίας με την αγιορείτικη εμπειρία.

Ακριβώς η ίδια πορεία διαπιστώνεται και στην περίπτωση του Αγίου Παϊσίου του Αγιορείτου. Κατά τη διάρκεια της ζωής του απέφενγε κάθε προσωπική προβολή. Ολόκληρη η ζωή του Αγίου Παϊσίου μαρτυρεί ότι η μεγαλύτερη αγωνία του δεν ήταν μήπως γίνει γνωστός μετά την κοίμησή του. Η

αγωνία του ήταν να μη ζητήσει ποτέ ο ίδιος τη δόξα. Αυτή είναι η ουσία της ασκητικής παραδόσεως. Ο Άγιος πολεμούσε τη φιλοδοξία. Όχι την εκκλησιαστική μνήμη. Πολεμούσε την κενοδοξία. Όχι την ιστορική ευγνωμοσύνη της Εκκλησίας. Πολεμούσε την αυτοπροβολή. Όχι τη δοξολογία του Θεού μέσα από τους Αγίους Του. Η διάκριση αυτή είναι κεφαλαιώδης. Μετά όμως την κοίμησή του εκδόθηκαν οι επιστολές, οι διδαχές και οι συνομιλίες του, καταγράφηκαν χιλιάδες μαρτυρίες, οργανώθηκαν επιστημονικά συνέδρια, εκπονήθηκαν διδακτορικές διατριβές και μεταφράστηκαν τα έργα του σε δεκάδες γλώσσες. Κανείς δεν ισχυρίστηκε ότι η Εκκλησία παραβίασε την ταπείνωση του Αγίου Παΐσιου. Αντιθέτως, όλοι αναγνώρισαν ότι εκπλήρωσε το χρέος της να διαφυλάξει μία πολύτιμη πνευματική παρακαταθήκη.

Η ιστορική πορεία της Εκκλησίας είναι απολύτως σαφής. Από τον Μέγα Αθανάσιο έως τον Άγιο Σωφρόνιο του Έσσεξ, η δημόσια μνήμη των αγίων και των πνευματικών πατέρων ουδέποτε θεωρήθηκε παραχώρηση σε κοσμικές αντιλήψεις. Αντιθέτως, υπήρξε οργανικό στοιχείο της εκκλησιαστικής ζωής, διότι η Εκκλησία δεν διασώζει απλώς βιογραφίες· διαφυλάσσει τη μαρτυρία της ενεργείας του Αγίου Πνεύματος μέσα στην ιστορία. Υπό αυτή την προοπτική, η κριτική που διατυπώθηκε εναντίον του Συνεδρίου εμφανίζεται ιστορικά και εκκλησιολογικά προβληματική. Η αδιάκριτη αντίδραση του π. Ιωάννη Χρυσσαυγή προϋποθέτει μία αντίληψη περί μοναχισμού, σύμφωνα με την οποία η αφάνεια του μοναχού συνεπάγεται και τη σιωπή της Εκκλησίας μετά την κοίμησή του. Μία τέτοια αντίληψη όμως δεν επιβεβαιώνεται ούτε από την πατερική γραμματεία ούτε από τη λειτουργική πράξη ούτε από τη μακραίωνη ιστορική εμπειρία της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Αντιθέτως, η Εκκλησία πιστεύει ότι, όταν ένας άνθρωπος γίνεται φορέας της θείας Χάριτος, η ζωή του παύει να αποτελεί ιδιωτική υπόθεση. Γίνεται κοινό κτήμα του εκκλησιαστικού σώματος. Η σιωπή απέναντι σε μια τέτοια μαρτυρία δεν θα ήταν ένδειξη ταπεινώσεως, αλλά λήθη του τρόπου με τον οποίο ο Θεός συνεχίζει να ενεργεί μέσα στους αγίους Του. Εάν η δημόσια θεολογική μελέτη ενός μεγάλου ασκητού θεωρείται καθεαυτή προβληματική, τότε τίθεται αναπόφευκτα υπό αμφισβήτηση ολόκληρη η εκκλησιαστική παράδοση με την αφιέρωση ιερών ναών, τις ιερές συνάξεις, το εορτολόγιο, την υμνογραφία, τα εγκώμια των αγίων, τα συναξάρια, λειτουργικής μνήμης των Αγίων. Η ιστορία, όμως, μαρτυρεί ακριβώς το αντίθετο. Η Εκκλησία δεν σιωπά ενώπιον της αγιότητας. Την αναγνωρίζει, την ερμηνεύει και την παραδίδει στις επόμενες γενεές, διότι γνωρίζει ότι, τιμώντας τους φίλους του Θεού, δεν δοξάζει ανθρώπους αλλά τον ίδιο τον Θεό, καθώς έγραψε και ο ψαλμωδός: «θαυμαστός ὁ Θεός ἐν τοῖς Ἀγίοις αὐτοῦ» (Ψαλμ. 67,36). Όλα αυτά δηλώνουν ότι η αγιότητα δεν εκλαμβάνεται ως προσωπικό κατόρθωμα, αλλά ως εκκλησιαστικό γεγονός. Η Εκκλησία δεν θεώρησε ποτέ ότι η δημόσια τιμή προς έναν χαρισματούχο πνευματικό πατέρα συνιστά εκτροπή από το ορθόδοξο ήθος. Αντιθέτως, αναγνώρισε ότι η εμπειρία της θεώσεως δεν αποτελεί ιδιωτικό βίωμα αλλά εκκλησιαστικό γεγονός, το οποίο πρέπει να διαφυλάσσεται και να παραδίδεται στις επόμενες γενεές.

4. Η περίπτωση του Γέροντος Αιμιλιανού

Υπό το φως αυτής της αδιάλειπτης ιστορικής εμπειρίας και της ζωντανής εκκλησιαστικής παράδοσης οφείλουμε να δούμε και την περίπτωση του μακαριστού Γέροντος Αιμιλιανού, ο οποίος συνέβαλε σημαντικά και καθοριστικά στην αναγέννηση του Αγιορείτικου μοναχισμού, αρχίζοντας από την αναγέννηση της Ι.Μ. Σιμωνόπετρας και συνεχίζοντας με την παγκόσμια προβολή της ορθόδοξης ησυχαστικής παραδόσεως.

Είναι εξαιρετικά δύσκολο να αξιολογήσει κάποιος με ιστορική αντικειμενικότητα προσωπικότητες που βρίσκονται τόσο κοντά στη δική μας εποχή. Η ιστορική απόσταση συνήθως διευκολύνει την

αποτίμηση, διότι απαλλάσσει τον ερευνητή από συναισθηματικές φορτίσεις, προσωπικές σχέσεις και πρόσκαιρες αντιπαραθέσεις. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες μορφές των οποίων η επίδραση είναι τόσο εκτεταμένη και τόσο εμφανής, ώστε ήδη από τη διάρκεια της ζωής τους καθίστανται σημεία αναφοράς για ολόκληρες γενεές πιστών. Μία τέτοια μορφή υπήρξε αναμφισβήτητα ο μακαριστός Γέρων Αιμιλιανός Σιμωνοπετρίτης. Η προσωπικότητά του δεν μπορεί να ερμηνευθεί αποκλειστικά μέσα στα όρια μιας μοναστικής αδελφότητας, ούτε να περιορισθεί σε μία τοπική εκκλησιαστική πραγματικότητα. Αν και οι 70 μοναχοί που εγκαταβιώνουν τώρα στη Σιμωνόπετρα από 15 εθνικότητες και οι 120 μοναχές της Ορμυλίας από 10 εθνικότητες αποτελούν έναν καρπό αυταπόδεικτο της πνευματικότητας του Γέροντος Αιμιλιανού η συμβολή του υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια της Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρας και του Ιερού Κοινοβίου της Ορμυλίας. Αποτελεί κεφάλαιο της σύγχρονης ιστορίας του ορθόδοξου μοναχισμού. Για τον λόγο αυτό, η ιστορική και θεολογική μελέτη της ζωής και του έργου του δεν αποτελεί επιλογή ορισμένων μαθητών ή θαυμαστών του. Αποτελεί υποχρέωση της εκκλησιαστικής ιστοριογραφίας. Η παράλειψη μιας τέτοιας μελέτης θα συνιστούσε σοβαρό έλλειμμα στην κατανόηση της αναγεννήσεως του Αγίου Όρους κατά τον εικοστό αιώνα.

Για να εκτιμηθεί το μέγεθος της προσφοράς του Γέροντος Αιμιλιανού, είναι απαραίτητο να φέρουμε στη μνήμη μας την κατάσταση του Αγίου Όρους κατά τις δεκαετίες που προηγήθηκαν της εμφανίσεώς του. Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, τους δύο Παγκοσμίους Πολέμους, τη Μικρασιατική Καταστροφή και τον Ελληνικό Εμφύλιο, πολλές αγιορειτικές μονές γνώρισαν βαθιά δημογραφική και πνευματική κάμψη. Οι αδελφότητες είχαν μειωθεί δραματικά, η ηλικία των μοναχών αυξανόταν συνεχώς και σε αρκετές μονές διατυπωνόταν πλέον ανοικτά ο φόβος ότι ο ιστορικός κύκλος του Αγίου Όρους πλησίαζε στο τέλος του. Δεν είναι τυχαίο ότι κατά τη δεκαετία του 1960 αρκετοί μελετητές θεωρούσαν πιθανή ακόμη και την προοδευτική εγκατάλειψη ορισμένων μονών. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας κατά τους εορτασμούς της χιλιετηρίδας, το 1963, είχε πει χαρακτηριστικά: «Μαζί με τους εορτασμούς εορτάζουμε και τα λείψια του Αγίου Όρους».

Όμως το θαύμα έγινε. Μέσα σε αυτή τη δύσκολη συγκυρία, η πρόνοια του Θεού ανέδειξε μία σειρά χαρισματικών μορφών, οι οποίες ανανέωσαν εκ βάθρων την αγιορειτική ζωή. Ανάμεσά τους δεσπόζουν ο Άγιος Ιωσήφ ο Ησυχαστής, ο Άγιος Εφραίμ ο Κατουνακιώτης, ο Άγιος Παΐσιος ο Αγιορείτης, ο Γέρων Βασίλειος Ιβηρίτης, ο Γέρων Εφραίμ Φιλοθεΐτης, ο Γέρων Ιωσήφ Βατοπαιδινός, ο Γέρων Χαράλαμπος Διονυσιάτης και ο Γέρων Αιμιλιανός. Ο καθένας τους διακόνησε διαφορετικά. Όλοι όμως συνέβαλαν στην ίδια μεγάλη αναγέννηση του Αγίου Όρους.

Όταν ο Γέρων Αιμιλιανός ανέλαβε την ηγουμενία της Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρας το 1973, δεν παρέλαβε απλώς μία ιστορική μονή, αλλά ανέλαβε και μία μεγάλη ευθύνη απέναντι σε ολόκληρη την αγιορειτική παράδοση. Η ιδιοφυΐα του δεν βρισκόταν στη διοικητική οργάνωση ούτε στην εξωτερική ανάπτυξη της μονής, αλλά στην ικανότητά του να μεταμορφώνει ανθρώπους. Δεν οικοδόμησε κτίρια, αλλά πρόσωπα. Δεν αναζήτησε αριθμούς, αλλά τρόπους ανακαινίσεως της καρδιάς. Η καθημερινή ζωή της Σιμωνόπετρας οργανώθηκε γύρω από τη Θεία Λειτουργία, την αδιάλειπτη ευχή, την πατερική μελέτη, την κοινή υπακοή και τη βαθιά λειτουργική εμπειρία. Ολόκληρη η μοναστική ζωή αποκτούσε μία έντονα ευχαριστιακή διάσταση. Δεν επρόκειτο για επιστροφή σε ένα αρχαιολογικό παρελθόν αλλά για δημιουργική αναβίωση του αυθεντικού κοινοβιακού πνεύματος. Η Σιμωνόπετρα κατέστη, κατά τρόπο σχεδόν ανεπαίσθητο, ένα από τα σημαντικότερα πνευματικά εργαστήρια του σύγχρονου ορθόδοξου μοναχισμού. Από εκεί εξήλθαν μοναχοί που αργότερα στελέχωσαν μονές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, πνευματικοί πατέρες, θεολόγοι, ιεράρχες και ιεραπόστολοι. Δεν ήταν τυχαίο ότι θεολόγοι, επίσκοποι και ερευνητές από διάφορες χώρες άρχισαν ήδη από τη δεκαετία του

1980 να επισκέπτονται τη Σιμωνόπετρα, αναζητώντας να γνωρίσουν από κοντά το ιδιαίτερο αυτό πνευματικό φαινόμενο.

Εξίσου σημαντική υπήρξε η συμβολή του στην ίδρυση και πνευματική διαμόρφωση της γυναικείας αδελφότητας της Ορμυλίας. Το Ιερό Κοινόβιο του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου δεν αποτέλεσε απλώς μία ακόμη γυναικεία μονή, αλλά την πληρέστερη ίσως έκφραση της μεταφοράς του αγιορείτικου κοινοβιακού ήθους στον γυναικείο μοναχισμό. Η λειτουργική ζωή, η νοερά προσευχή, η πατερική μελέτη, η κοινοβιακή υπακοή και η υψηλή πνευματική καλλιέργεια δημιούργησαν μία αδελφότητα, η οποία σύντομα έγινε σημείο αναφοράς για ολόκληρο τον ορθόδοξο κόσμο. Από την Ορμύλια πέρασαν χιλιάδες προσκυνητές, κληρικοί, μοναχοί, θεολόγοι και νέοι άνθρωποι αναζητώντας όχι θεωρητικές απαντήσεις αλλά εμπειρία εκκλησιαστικής ζωής. Η επίδραση αυτή δεν περιορίστηκε στην Ελλάδα. Η πνευματική ακτινοβολία της Ορμυλίας επεκτάθηκε σε όλες σχεδόν τις ορθόδοξες χώρες, ενώ η αδελφότητα ανέπτυξε σχέσεις με πανεπιστήμια, ερευνητικά ιδρύματα και εκκλησιαστικούς φορείς σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Η επίδραση του Γέροντος Αιμιλιανού δεν περιορίζεται στον ελληνικό χώρο. Ήδη από τη δεκαετία του 1980, οι ομιλίες και τα συγγράμματά του άρχισαν να μεταφράζονται σε πολλές γλώσσες και να κυκλοφορούν σε μοναστήρια, θεολογικές σχολές και ενορίες εκτός Ελλάδος. Στη Ρουμανία, ο λόγος του έγινε δεκτός με ιδιαίτερο ενθουσιασμό και επηρέασε ουσιαστικά την ανασυγκρότηση του μοναχισμού μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Πολλοί Ρουμάνοι ηγούμενοι και πνευματικοί πατέρες αναγνωρίζουν μέχρι σήμερα στον Γέροντα Αιμιλιανό μία από τις σημαντικότερες πνευματικές επιδράσεις της μετακομμουνιστικής περιόδου. Στη Σερβία, η διδασκαλία του περί θείας λατρείας, κοινοβιακής ζωής και εσωτερικής μετανοίας μελετάται ευρύτατα, ενώ οι μεταφράσεις των έργων του χρησιμοποιούνται ήδη σε μοναστικές αδελφότητες και θεολογικές σχολές. Στη Ρωσία, μετά την πτώση του αθεϊστικού καθεστώτος, οι λόγοι του γνώρισαν αξιοσημείωτη διάδοση, ιδίως στους κύκλους που επιδίωκαν την αναβίωση της αυθεντικής ησυχαστικής παραδόσεως. Στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στη Γαλλία, στη Γερμανία, στο Βέλγιο και στη Βρετανία, οι ομιλίες του έγιναν αντικείμενο μελέτης σε μοναστήρια και θεολογικούς κύκλους που αναζητούσαν μία βαθύτερη κατανόηση της ορθόδοξης πνευματικότητας. Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, μέσω μεταφράσεων, διαλέξεων και της δράσεως πνευματικών τέκνων του, η θεολογία του άρχισε να γίνεται γνωστή σε πανεπιστημιακά ιδρύματα, μοναστήρια και ορθόδοξες κοινότητες, συμβάλλοντας στη γνωριμία του αγγλόφωνου κόσμου με την αγιορειτική εμπειρία.

Συμπερασματικά, όταν εξετάζει κάποιος με ιστορική νηφαλιότητα το εύρος της επιρροής του Γέροντος Αιμιλιανού, διαπιστώνει ότι δεν πρόκειται για μια σημαντική φυσιογνωμία μόνο της Σιμωνόπετρας ή του ελληνικού μοναχισμού. Πρόκειται για έναν από τους κορυφαίους εκφραστές της ησυχαστικής και κοινοβιακής αναγεννήσεως της Ορθόδοξης Εκκλησίας κατά τον 20ό αιώνα, του οποίου η πνευματική παρακαταθήκη υπερέβη τα όρια του Αγίου Όρους και προσέλαβε πανορθόδοξες διαστάσεις. Υπό αυτή την ιστορική πραγματικότητα, η διοργάνωση ενός διεθνούς θεολογικού συνεδρίου αφιερωμένου στη ζωή και τη διδασκαλία του δεν μπορεί να θεωρηθεί υπερβολή ή πράξη επικοινωνιακής προβολής. Αντιθέτως, αποτελεί την αυτονόητη ανταπόκριση της θεολογικής επιστήμης και της εκκλησιαστικής συνειδήσεως απέναντι σε μία προσωπικότητα που διαμόρφωσε καθοριστικά την πορεία του σύγχρονου ορθόδοξου μοναχισμού και άφησε ανεξίτηλο αποτύπωμα στην πνευματική ζωή της Ορθοδοξίας σε ολόκληρο τον κόσμο.

Υπό το φως όλων αυτών, η περίπτωση του μακαριστού Γέροντος Αιμιλιανού δεν συνιστά κάποια εξαίρεση. Ο Γέρον Αιμιλιανός ουδέποτε επιδίωξε τη δημοσιότητα. Δεν υπήρξε άνθρωπος των

δημοσίων σχέσεων ούτε οικοδόμησε προσωπικό μηχανισμό προβολής. Όσοι τον γνώρισαν μαρτυρούν την έμφυτη διάθεσή του προς την αφάνεια, την ησυχία και τη βαθιά λειτουργική ζωή. Εάν σήμερα η Εκκλησία μελετά το έργο του, αυτό δεν οφείλεται σε κάποια προσπάθεια καλλιέργειας «προσωπολατρίας», αλλά στο γεγονός ότι η πνευματική του παρακαταθήκη έχει ήδη ασκήσει βαθύτατη επίδραση στον σύγχρονο ορθόδοξο μοναχισμό και στη ζωή χιλιάδων πιστών. Δεν είναι το Συνέδριο που δημιούργησε τη φήμη του Γέροντος Αιμιλιανού, αφού αυτή προϋπήρχε επί δεκαετίες. Το Συνέδριο απλώς επιχείρησε να μελετήσει θεολογικά ένα ήδη διαμορφωμένο εκκλησιαστικό γεγονός. Η διαφορά είναι ουσιώδης. Άλλο πράγμα είναι η κατασκευή ενός μύθου. Και άλλο η επιστημονική ερμηνεία μιας ήδη υπάρχουσας εκκλησιαστικής εμπειρίας. Η θεολογική μελέτη του έργου του, η έκδοση των λόγων του, η καταγραφή των μαρτυριών των μαθητών του και η διοργάνωση επιστημονικών συνεδρίων δεν αποτελούν νεωτερικές πρακτικές ούτε παραχωρήσεις σε κοσμικές αντιλήψεις περί δημοσιότητας. Αποτελούν την ίδια ακριβώς πράξη που η Εκκλησία επιτελεί αδιαλείπτως επί είκοσι αιώνες, διαφυλάσσοντας τη μνήμη εκείνων στους οποίους αναγνώρισε την ενέργεια του Αγίου Πνεύματος. Και στην περίπτωση του Γέροντα Αιμιλιανού δεν πρόκειται για προσπάθεια «κατασκευής» ενός χαρισματικού προσώπου, αλλά για την εκκλησιαστική αναγνώριση μιας ήδη υπάρχουσας πνευματικής ακτινοβολίας.

5. Η πνευματική πατρότητα στην Ορθόδοξη Παράδοση και η διάκρισή της από τις παθολογικές μορφές εξουσίας

Ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα της σύγχρονης θεολογικής συζητήσεως είναι η συχνή χρήση του όρου «γεροντισμός». Ο όρος αυτός εμφανίστηκε κυρίως κατά τις τελευταίες δεκαετίες προκειμένου να περιγράψει παθολογικές μορφές σχέσεως μεταξύ πνευματικού πατέρα και πνευματικών τέκνων, στις οποίες η υπακοή μετατρέπεται σε ψυχολογική εξάρτηση, η διάκριση υποκαθίσταται από άκριτη υποταγή και η πνευματική καθοδήγηση εκπίπτει σε αυταρχική άσκηση εξουσίας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τέτοια φαινόμενα μπορούν να υπάρξουν. Η ιστορία της Εκκλησίας, όπως κάθε ανθρώπινη ιστορία, γνωρίζει τραγικές περιπτώσεις καταχρήσεως πνευματικής εξουσίας. Η Εκκλησία δεν τις αρνείται ούτε τις αποκρύπτει. Αντιθέτως, όπου αποδεικνύονται, τις αντιμετωπίζει ως σοβαρές εκτροπές από το εκκλησιαστικό ήθος. Το σοβαρό σφάλμα αρχίζει όταν οι παθολογικές αυτές περιπτώσεις ανάγονται σε ερμηνευτικό κλειδί ολόκληρης της ορθόδοξης παραδόσεως περί πνευματικής πατρότητας. Είναι σαν να ταυτίζεται η κατάχρηση της ιατρικής με την ίδια την ιατρική επιστήμη ή η κατάχρηση της δικαστικής εξουσίας με τη δικαιοσύνη ως θεσμό. Η κατάχρηση δεν ορίζει την ουσία. Αποκαλύπτει την αλλοίωσή της.

Η έννοια του πνευματικού πατέρα δεν αποτελεί δημιούργημα του μεταγενέστερου μοναχισμού. Οι ρίζες της βρίσκονται ήδη στην Καινή Διαθήκη. Ο Απόστολος Παύλος δεν διστάζει να αποκαλέσει τον εαυτό του «πατέρα» των Κορινθίων: «Εὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς ἐγέννησα διὰ τοῦ εὐαγγελίου» (Α΄ Κορ. 4,15). Η πατρότητα αυτή δεν είναι βιολογική ούτε διοικητική αλλά χαρισματική. Προέρχεται από τη συμμετοχή του Αποστόλου στο έργο της πνευματικής γεννήσεως των πιστών μέσα στον Χριστό. Το ίδιο φανερώνεται στις σχέσεις του Παύλου με τον Τιμόθεο και τον Τίτο, τους οποίους αποκαλεί «γνήσια τέκνα» του. Η Εκκλησία, λοιπόν, δεν δανείστηκε τον θεσμό της πνευματικής πατρότητας από κοινωνικά πρότυπα εξουσίας. Τον παρέλαβε από την ίδια την αποστολική εμπειρία.

Η πατερική παράδοση της ερήμου ανέπτυξε περαιτέρω αυτήν την αποστολική πραγματικότητα. Οι μοναχοί δεν αποκαλούσαν τυχαία τον πνευματικό τους οδηγό «Αββά». Ο όρος δεν δήλωνε εξουσία

αλλά εμπειρία. Ο Αββάς δεν γινόταν πατέρας επειδή διοριζόταν. Γινόταν πατέρας επειδή είχε προηγουμένως θεραπεύσει τη δική του καρδιά. Γι' αυτό στα Αποφθέγματα των Πατέρων βλέπουμε συνεχώς τους νέους μοναχούς να λένουν: «Αββά, ειπέ μοι λόγον ίνα σωθώ». Δεν ζητούν εντολές, αλλά θεραπεία. Δεν αναζητούν διοικητή, αλλά άνθρωπο που γνωρίζει εμπειρικά την οδό προς τον Θεό. Η πνευματική πατρότητα είναι, επομένως, καρπός της θεώσεως και όχι θεσμικό προνόμιο. Είναι χάρισμα του Αγίου Πνεύματος.

Είναι προφανές ότι ο Γέροντας δεν υποκαθιστά το Χριστό. Η σημαντικότερη ίσως αρχή της ορθόδοξης πνευματικής παραδόσεως είναι ότι κανένας Γέροντας δεν αποτελεί αυτοτελή αυθεντία. Ο μόνος απόλυτος Διδάσκαλος είναι ο Χριστός. Ο πνευματικός πατέρας υπάρχει μόνο στον βαθμό που οδηγεί τον άνθρωπο προς τον Χριστό. Εάν οδηγεί προς τον εαυτό του, παύει να ενεργεί ως πνευματικός πατέρας. Ο Αββάς Βαρσανούφιος γράφει ότι ο Γέροντας πρέπει να ζητεί πάντοτε το θέλημα του Θεού και όχι να επιβάλλει το δικό του θέλημα. Ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος διδάσκει ότι ακόμη και ο πνευματικός πατέρας κρίνεται από το κατά πόσον παραμένει πιστός στην αλήθεια της Εκκλησίας. Επομένως, η ορθόδοξη παράδοση δεν γνωρίζει αλάθητους Γέροντες. Γνωρίζει μόνον ταπεινούς οδηγούς που υπηρετούν το έργο του Θεού.

Η πνευματική πατρότητα συνδέεται άμεσα με την υπακοή. Καμία ίσως άλλη έννοια να μην έχει τόσο παρεξηγηθεί στη σύγχρονη εποχή όσο η μοναχική υπακοή. Στη σκέψη του σύγχρονου ανθρώπου η λέξη παραπέμπει σχεδόν αυτόματα σε απώλεια προσωπικής ελευθερίας. Η πατερική όμως παράδοση χρησιμοποιεί τη λέξη με εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο. Η υπακοή δεν καταργεί το πρόσωπο. Θεραπεύει το εγώ. Δεν αποσκοπεί στην υποταγή. Αποσκοπεί στην ελευθερία από τα πάθη. Ο Άγιος Ιωάννης της Κλίμακος χαρακτηρίζει την υπακοή ως «τάφο και νέκρωση του ιδίου θελήματος» (*Κλίμαξ, Λόγος 4, 4-5, Ίερά Μονή Παρακλήτου, Ώρωπος Ἀττικῆς* ⁷1997, σ. 66) όχι επειδή το ανθρώπινο θέλημα είναι κακό καθαυτό, αλλά επειδή ως αμαρτητικό χρειάζεται θεραπεία ώστε να εναρμονίζεται με το θέλημα του Θεού. Η υπακοή, επομένως, δεν είναι σχέση εξουσίας, αλλά μέσο θεραπείας.

Η κατάχρηση της πνευματικής εξουσίας δεν αποτελεί υπερβολική υπακοή. Αποτελεί άρνηση της υπακοής. Ο αυταρχικός «γέροντας» που απαιτεί απόλυτη προσωπική υποταγή δεν εφαρμόζει την πατερική διδασκαλία. Την παραμορφώνει. Η γνήσια υπακοή γεννά πνευματική ελευθερία, την ελευθερία από τα πάθη. Η κατάχρηση γεννά φόβο. Η γνήσια υπακοή οδηγεί στη χαρά. Η κατάχρηση οδηγεί στην ψυχολογική εξάρτηση. Η γνήσια υπακοή οδηγεί στην κοινωνία με τον Χριστό. Η κατάχρηση οδηγεί στην εξάρτηση από ένα ανθρώπινο πρόσωπο. Η διάκριση αυτή δεν είναι δευτερεύουσα. Είναι το κριτήριο με το οποίο η ίδια η Εκκλησία αξιολογεί κάθε μορφή πνευματικής καθοδήγησης. Ενδεικτική είναι η θεολογία του Γέροντος Αιμιλιανού περί υπακοής δεν οικοδομείται πάνω στον φόβο αλλά πάνω στην ελευθερία της αγάπης. Στους λόγους του η υπακοή παρουσιάζεται ως ελεύθερη απάντηση στην πρόσκληση του Θεού και ως μέσο θεραπείας της φιλαυτίας. Δεν παρουσιάζεται ποτέ ως μηχανισμός προσωπικής κυριαρχίας του Γέροντος επί των μαθητών του. Εξάλλου, η ίδια η ιστορική πορεία των πνευματικών του τέκνων αποτελεί εύγλωττη μαρτυρία. Από την αδελφότητα της Σιμωνόπετρας αναδείχθηκαν ηγούμενοι, πνευματικοί πατέρες, θεολόγοι και ιεράρχες με δημιουργική προσωπικότητα και βαθιά εκκλησιαστική συνείδηση. Αυτό δύσκολα θα μπορούσε να συμβεί σε ένα περιβάλλον που θα στηριζόταν στην ψυχολογική εξάρτηση ή στην καταπίεση της προσωπικότητας.

Συμπερασματικά, η συζήτηση περί «γεροντισμού» δεν μπορεί να διεξάγεται με γενικεύσεις ούτε με την αβασάνιστη ταύτιση της πνευματικής πατρότητας με τις παθολογικές μορφές καταχρήσεως

εξουσίας. Η Ορθόδοξη Εκκλησία όχι μόνο δεν αρνείται ότι υπήρξαν περιπτώσεις αυταρχισμού και εκμεταλλεύσεως, αλλά θεωρεί τέτοιες συμπεριφορές κατάφωρη παραβίαση της ευαγγελικής διδασκαλίας. Ωστόσο, η αναγνώριση της παθολογίας δεν συνεπάγεται την απόρριψη της υγιούς πραγματικότητας. Η πνευματική πατρότητα αποτελεί οργανικό στοιχείο της αποστολικής και πατερικής παραδόσεως. Η υπακοή, όπως τη βίωσαν οι Άγιοι της Εκκλησίας, δεν είναι άρνηση της ελευθερίας αλλά θεραπεία της φιλαυτίας και πορεία προς την εν Χριστώ ωριμότητα. Η κατάχρηση αυτής της σχέσεως δεν ακυρώνει την αυθεντική μορφή της, όπως η ύπαρξη ψευδοδιδασκάλων δεν αναιρεί την αλήθεια του Ευαγγελίου. Η αδιάκριτη χρήση του όρου «γεροντισμός» ως ερμηνευτικού σχήματος για τη σύγχρονη μοναστική παράδοση οδηγεί αναπόφευκτα σε θεολογική σύγχυση. Πολύ περισσότερο, όταν χρησιμοποιείται για να ερμηνεύσει τη ζωή και την προσφορά προσωπικοτήτων όπως ο Γέρων Αιμιλιανός, χωρίς συγκεκριμένα ιστορικά τεκμήρια, υπάρχει ο κίνδυνος να μετατραπεί μία αναγκαία συζήτηση περί καταχρήσεων σε άδικη αμφισβήτηση της ίδιας της ορθόδοξης πνευματικής πατρότητας, η οποία αποτελεί έναν από τους πολυτιμότερους θησαυρούς της εκκλησιαστικής παραδόσεως.

6. Ο ησυχασμός ως εκκλησιαστικό γεγονός και όχι ιδιωτική εμπειρία

Διευκρινίζεται καταρχήν ότι στην ορθόδοξη παράδοση ο μοναχισμός δεν αποτελεί μία παράλληλη πραγματικότητα δίπλα στην Εκκλησία. Είναι λειτουργία της Εκκλησίας. Ο μοναχισμός αποτελεί την ραχοκοκαλιά της Εκκλησίας. Είναι η πεμπτουσία της Εκκλησίας. Ο μοναχός δεν σώζεται για τον εαυτό του. Γίνεται πνεύμονας του εκκλησιαστικού σώματος. Η αδιάλειπτη προσευχή του τρέφει ολόκληρη την Εκκλησία. Η άσκησή του δεν είναι ατομική τελείωση, είναι διακονία. Γι' αυτό και οι μεγάλοι ησυχαστές υπήρξαν πάντοτε και μεγάλοι ποιμένες. Ο Άγιος Αντώνιος κατέβαινε στην Αλεξάνδρεια όταν κινδύνευε η πίστη. Ο Άγιος Σάββας ο Ηγιασμένος επηρέαζε αυτοκράτορες. Ο Άγιος Γρηγόριος ο Σιναΐτης ανακαίνισε ολόκληρο το μοναστικό κίνημα. Ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς έγινε Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Ο Άγιος Σιλουανός έγινε πνευματικός πατέρας ολόκληρου του εικοστού αιώνα. Η ησυχία δεν τους απομόνωνε από την Εκκλησία. Τους κατέστησε περισσότερο εκκλησιαστικούς και κοινωνικούς από οποιονδήποτε άλλο

Ένα από τα σοβαρότερα θεολογικά προβλήματα της σύγχρονης προσλήψεως του μοναχισμού είναι η τάση να ερμηνεύεται ο ησυχασμός ως μία ατομική, εσωστρεφής και σχεδόν ιδιωτική μορφή θρησκευτικότητας. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, ο ησυχαστής αποσύρεται από τον κόσμο για να επιδιώξει μία προσωπική πνευματική ολοκλήρωση, χωρίς η εμπειρία του να αφορά ουσιαστικά το σύνολο της Εκκλησίας. Μία τέτοια ερμηνεία είναι ξένη προς την ορθόδοξη παράδοση. Η Εκκλησία ουδέποτε αντιλήφθηκε τον ησυχασμό ως μορφή θρησκευτικού ατομικισμού. Αντιθέτως, τον θεώρησε ως την καθαρότερη έκφραση της εκκλησιαστικής εμπειρίας. Ο ησυχαστής δεν απομακρύνεται από τον κόσμο επειδή τον περιφρονεί. Απομακρύνεται, ώστε να τον αγαπήσει αληθινά. Δεν εγκαταλείπει την Εκκλησία. Εισέρχεται βαθύτερα στο μυστήριό της. Δεν επιδιώκει μία ιδιωτική σωτηρία. Γίνεται φορέας της σωτηρίας που προσφέρεται σε ολόκληρο το ανθρώπινο γένος. Η προσευχή του είναι ησυχαστική αλλά γίνεται και υποστατική. Γίνεται ένας ικέτης προς τον Θεό για όλη την ανθρωπότητα.

Η πατερική παράδοση δεν παρουσιάζει ποτέ τον ησυχαστή ως απομονωμένο μυστικιστή. Ο Αββάς Ισαάκ ο Σύρος διδάσκει ότι η καρδιά που καθαρίζεται από τα πάθη γίνεται ικανή να χωρέσει ολόκληρη την κτίση. Η προσευχή του αληθινού ασκητή δεν περιορίζεται στον εαυτό του. Αγκαλιάζει κάθε άνθρωπο, ακόμη και τους εχθρούς του. Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης εκφράζει το ίδιο βίωμα όταν γράφει ότι η ψυχή που γνώρισε το Άγιο Πνεύμα πονά για όλον τον κόσμο και προσεύχεται υπέρ

της σωτηρίας όλων. Ο ησυχασμός, επομένως, δεν απομακρύνει τον άνθρωπο από την Εκκλησία. Τον καθιστά την πιο ζωντανή έκφρασή της.

Η κορυφαία θεολογική διατύπωση της αλήθειας αυτής πραγματοποιείται από τον Άγιο Γρηγόριο Παλαμά. Ο Παλαμάς δεν υπερασπίζεται απλώς μία μέθοδο προσευχής. Υπερασπίζεται τη δυνατότητα του ανθρώπου να μετάρχει πραγματικά στη ζωή του Θεού. Η εμπειρία του ακτίστου φωτός δεν είναι ιδιωτικό ψυχολογικό γεγονός, αλλά η εμπειρία της Εκκλησίας. Γι' αυτό και η Εκκλησία αναγνώρισε τη διδασκαλία του όχι ως προσωπική γνώμη ενός Αγιορείτη μοναχού αλλά ως δόγμα της πίστεως. Εάν ο ησυχασμός ήταν ιδιωτική εμπειρία, δεν θα υπήρχε λόγος να συγκληθούν οι μεγάλες Σύνοδοι του 14ου αιώνας. Ούτε να εορτάζεται μέχρι σήμερα ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς την Β΄ Κυριακή των Νηστειών. Η ίδια η συνοδική αναγνώριση αποδεικνύει ότι η εμπειρία του ησυχασμού αφορά ολόκληρη την Εκκλησία.

Μέσα σε αυτή την αδιάκοπη παράδοση εντάσσεται και ο Γέρων Αιμιλιανός. Η θεολογία του δεν είναι μία προσωπική σύνθεση ούτε μία πρωτότυπη πνευματική πρόταση, αλλά η σύγχρονη έκφραση της ίδιας ησυχαστικής εμπειρίας που διέτρεξε ολόκληρη την ιστορία του Αγίου Όρους. Στους λόγους του επανέρχεται διαρκώς η έννοια της θείας Λειτουργίας ως κέντρου της υπάρξεως, της νοεράς προσευχής ως αναπνοής της ψυχής, της μετανοίας ως συνεχούς ανακαινίσεως του ανθρώπου και της κοινοβιακής ζωής ως τόπου φανερώσεως της Βασιλείας του Θεού. Πουθενά δεν παρουσιάζει τον μοναχισμό ως ιδιωτική σωτηρία. Αντιθέτως, θεωρεί ότι ο μοναχός καλείται να γίνει φορέας της χαράς, της ειρήνης και της Χάριτος για ολόκληρη την Εκκλησία. Δεν είναι τυχαίο ότι χιλιάδες άνθρωποι βρήκαν κοντά του ανακούφιση, φωτισμό και πνευματική αναγέννηση. Αυτό ακριβώς αποτελεί την αυθεντική λειτουργία του ησυχασμού.

Η ιστορία του μοναχισμού παρουσιάζει ένα αξιοσημείωτο παράδοξο. Οι μεγαλύτεροι ασκητές επιδίωξαν την αφάνεια. Η Εκκλησία όμως τους ανέδειξε σε οικουμενικούς διδασκάλους. Όχι επειδή εκείνοι το επεδίωξαν. Αλλά επειδή η Χάρη του Θεού δεν μπορεί να παραμείνει κρυμμένη. Ο ίδιος ο Χριστός είπε: «Οὐδὲ καίουσιν λύχνον καὶ τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον» (Ματθ. 5,15). Η Εκκλησία δεν έβγαλε τους Αγίους από την έρημο. Ο Θεός το έκανε. Η Εκκλησία απλώς αναγνώρισε αυτό που ήδη είχε πραγματοποιηθεί. Αυτό ακριβώς συνέβη με τον Άγιο Αντώνιο, με τον Άγιο Σάββα, με τον Άγιο Γρηγόριο Παλαμά, με τον Άγιο Παΐσιο, με τον Άγιο Σωφρόνιο και με τον Γέροντα Αιμιλιανό.

Συμπερασματικά, η ησυχαστική παράδοση δεν αποτελεί μία ιδιωτική μορφή θρησκευτικής εμπειρίας, η οποία αφορά αποκλειστικά τον μοναχό. Συνιστά την κατεξοχήν έκφραση της ζωής της Εκκλησίας, διότι στο πρόσωπο του ησυχαστή φανερώνεται ο τελικός προορισμός κάθε βαπτισμένου ανθρώπου: η κοινωνία με τον Θεό διά της θεώσεως. Κατά συνέπεια, η δημόσια θεολογική μελέτη της ζωής και της διδασκαλίας ενός μεγάλου ησυχαστή δεν αποτελεί απομάκρυνση από το μοναχικό ιδεώδες, αλλά φυσική συνέπεια της εκκλησιολογικής αυτοσυνειδησίας. Η Εκκλησία δεν προβάλλει τον ησυχαστή ως δημόσιο πρόσωπο· μαρτυρεί ότι μέσα από αυτόν συνεχίζει να ενεργεί το Άγιο Πνεύμα στην ιστορία. Υπό το φως αυτό, η τιμητική μνήμη του Γέροντος Αιμιλιανού και η θεολογική προσέγγιση του έργου του δεν αποτελούν ιδιωτική πρωτοβουλία μαθητών ή θαυμαστών του, αλλά έκφραση της ίδιας της πίστεως της Εκκλησίας ότι η αγιότητα δεν ανήκει στο παρελθόν, αλλά παραμένει ζώσα πραγματικότητα σε κάθε εποχή.

7. Οι εκκλησιολογικές συνέπειες των θέσεων που διατυπώνονται στο άρθρο του π. Ι. Χρυσαυγή

Εάν περιορισθεί κάποιος στην επιφανειακή ανάγνωση του άρθρου, ενδέχεται να θεωρήσει ότι η συζήτηση αφορά αποκλειστικά τη διοργάνωση ενός επιστημονικού συνεδρίου αφιερωμένου στον Γέροντα Αιμιλιανό. Μία προσεκτικότερη όμως θεολογική ανάλυση δείχνει ότι το πραγματικό διακύβευμα είναι πολύ ευρύτερο. Το ερώτημα δεν είναι αν έπρεπε να πραγματοποιηθεί ένα συνέδριο, αλλά αν η Εκκλησία δικαιούται να αναγνωρίζει δημόσια τις μεγάλες πνευματικές μορφές της, να μελετά τη θεολογία τους και να παραδίδει τη μνήμη τους στις επόμενες γενεές. Με άλλα λόγια, το αντικείμενο της συζητήσεως δεν είναι ο Γέρον Αιμιλιανός. Είναι η ίδια η αυτοσυνειδησία της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Αξίζει να εξετάσουμε ποιες θα ήταν οι συνέπειες εάν οι βασικές αρχές που διατυπώνονται στο άρθρο εφαρμόζονταν με συνέπεια σε ολόκληρη την ιστορία της Εκκλησίας.

Εάν πράγματι η δημόσια ανάδειξη ενός χαρισματικού μοναχού αποτελεί αλλοίωση του μοναχικού ιδεώδους, τότε, όπως ήδη αναφέραμε, δεν θα έπρεπε να είχε γραφεί ο Βίος του Μεγάλου Αντωνίου, δεν θα έπρεπε να είχαν συνταχθεί τα Αποφθέγματα των Πατέρων, δεν θα έπρεπε να είχαν γραφεί οι Βίοι των Οσίων, δεν θα έπρεπε να είχαν εκφωνηθεί οι εγκωμιαστικοί λόγοι του Μεγάλου Βασιλείου και του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, δεν θα έπρεπε να είχε δημοσιεύσει ο Άγιος Σωφρόνιος τον βίο και τις γραφές του Αγίου Σιλουανού, ούτε να είχαν εκδοθεί οι λόγοι του Αγίου Παΐσιου. Καμία από αυτές τις συνέπειες δεν έγινε δεκτή από την Εκκλησία. Η ιστορία αποδεικνύει ότι η ορθόδοξη συνείδηση ακολούθησε ακριβώς τον αντίθετο δρόμο.

Από την ανάγνωση του άρθρου προκύπτει μία αντίληψη σύμφωνα με την οποία ο ησυχασμός αποτελεί σχεδόν αποκλειστικά προσωπική υπόθεση του μοναχού. Αυτή όμως δεν είναι η Πατερική θεώρηση. Ο ησυχασμός δεν είναι ιδιωτικός μυστικισμός, αλλά η καρδιά της ορθόδοξης θεολογίας. Η Εκκλησία δεν αναγνώρισε τον Άγιο Γρηγόριο Παλαμά επειδή υπήρξε ένας μεγάλος ασκητής, αλλά επειδή η εμπειρία του ησυχασμού εκφράζει την ίδια τη δογματική αλήθεια της Εκκλησίας περί θεώσεως.

Παρόμοια είναι η περίπτωση της πνευματικής πατρότητας. Το άρθρο χρησιμοποιεί τον όρο «γεροντισμός» για να επισημάνει πραγματικούς κινδύνους καταχρήσεως της πνευματικής εξουσίας. Η ανησυχία αυτή είναι απολύτως θεμιτή. Εάν όμως η έννοια αυτή επεκταθεί αδιακρίτως σε κάθε μορφή πνευματικής πατρότητας, τότε δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση ένας επιμέρους τρόπος ασκήσεως της ποιμαντικής. Τίθεται υπό αμφισβήτηση η ίδια η πατερική παράδοση. Η Εκκλησία από τους Αποστόλους μέχρι σήμερα γνωρίζει πνευματικούς πατέρες. Δεν γνωρίζει ψυχολογικούς καθοδηγητές. Δεν γνωρίζει χαρισματικούς ηγέτες κατά την κοινωνιολογική έννοια. Γνωρίζει ανθρώπους που γεννούν πνευματικά άλλους ανθρώπους μέσα στον Χριστό. Αυτή είναι η ουσία της πνευματικής πατρότητας.

Το βαθύτερο όμως θεολογικό σημείο βρίσκεται αλλού. Η ορθόδοξη θεολογία δεν στηρίζεται πρωτίστως σε θεωρητικά σχήματα. Στηρίζεται στην εμπειρία της θεώσεως. Αυτό είναι το μεγάλο μήνυμα του Αγίου Συμεών του Νέου Θεολόγου. Αυτό υπερασπίστηκε ο Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς. Αυτό έζησαν οι μεγάλοι ησυχαστές του Αγίου Όρους. Ο Γέρον Αιμιλιανός ανήκει ακριβώς σε αυτή τη γραμμή. Η θεολογία του δεν είναι φιλοσοφία, είναι εμπειρία. Η Εκκλησία μελετά το έργο του όχι

επειδή υπήρξε σπουδαίος διανοούμενος, αλλά επειδή υπήρξε φορέας μιας ζώσας ησυχαστικής παραδόσεως.

Υπό το φως όλων των προηγούμενων, η ουσιαστική διαφωνία δεν αφορά την επιτυχία ή την αποτυχία ενός συνεδρίου, αλλά σε δύο διαφορετικές εκκλησιολογικές προσεγγίσεις. Η πρώτη βλέπει την αγιότητα ως γεγονός που ανήκει σε ολόκληρη την Εκκλησία και γι' αυτό θεωρεί αυτονόητη τη θεολογική μελέτη των μεγάλων πνευματικών μορφών. Η δεύτερη αντιμετωπίζει με ιδιαίτερη επιφυλακτικότητα κάθε δημόσια ανάδειξη συγχρόνων γερόντων, φοβούμενη ότι ενδέχεται να οδηγήσει σε προσωποκεντρικές υπερβολές ή σε μορφές εξαρτήσεως. Η ανησυχία αυτή είναι κατανοητή και δεν πρέπει να απορρίπτεται ως αβάσιμη. Εκεί όπου όμως η επιφύλαξη γενικεύεται σε σημείο ώστε να καθίσταται προβληματική η ίδια η εκκλησιαστική μνήμη και η θεολογική μελέτη των χαρισματούχων πνευματικών πατέρων, τότε οι συνέπειες αγγίζουν τον πυρήνα της ορθόδοξης παραδόσεως.

Συμπερασματικά, το πραγματικό ζήτημα που αναδεικνύεται από τη συζήτηση δεν είναι αν ένα συνέδριο οργανώθηκε με επιτυχία ή αν μία μοναστική προσωπικότητα τιμήθηκε περισσότερο ή λιγότερο από όσο έπρεπε. Το ουσιαστικό ερώτημα είναι πώς αντιλαμβάνεται η Εκκλησία τη σχέση της με τους Αγίους, τους πνευματικούς πατέρες και την ησυχαστική της παράδοση. Η θεολογική ανάλυση των προηγούμενων κεφαλαίων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι βασικές επιφυλάξεις που διατυπώνονται στο άρθρο, εάν αναχθούν σε γενική αρχή, δυσκολεύονται να συμφιλιωθούν με τη βιβλική, πατερική και λειτουργική αυτοσυνειδησία της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η Εκκλησία δεν φοβάται τη μνήμη των Αγίων· τη θεωρεί έκφραση της μνήμης του ίδιου του Θεού μέσα στην ιστορία. Δεν αντιμετωπίζει την πνευματική πατρότητα ως μηχανισμό εξουσίας· τη βιώνει ως χαρισματική διακονία. Δεν περιορίζει τον ησυχασμό στην ιδιωτική σφαίρα· τον αναγνωρίζει ως τη βαθύτερη μαρτυρία της εμπειρίας της θεώσεως.

Γι' αυτό και η θεολογική μελέτη του Γέροντος Αιμιλιανού δεν αποτελεί απλώς απόδοση τιμής σε ένα πρόσωπο. Αποτελεί μαρτυρία ότι η Εκκλησία εξακολουθεί να αναγνωρίζει στην εποχή μας τη συνέχεια της ίδιας εκείνης ησυχαστικής και πατερικής παραδόσεως που διαμόρφωσε την ταυτότητά της μέσα στους αιώνες.

Επίλογος

Το παρόν δημοσίευμα δεν γράφτηκε για να υπερασπισθεί ένα πρόσωπο απέναντι σε ένα άρθρο, ούτε για να προβεί σε μία πρόσκαιρη δημοσιογραφική αντιπαράθεση. Πολύ περισσότερο, δεν αποσκοπεί στην καλλιέργεια μιας προσωποκεντρικής αντιλήψεως περί του μοναχισμού ούτε στην άκριτη εξιδανίκευση οποιουδήποτε ανθρώπου. Σκοπός της υπήρξε να υπενθυμίσει τη διαχρονική αυτοσυνειδησία της Ορθόδοξου Εκκλησίας, η οποία επί δύο χιλιετίες δεν παύει να αναγνωρίζει, να τιμά και να διαφυλάσσει τη μνήμη εκείνων στους οποίους φανερώθηκε η ενέργεια του Αγίου Πνεύματος. Η εκκλησιαστική μνήμη δεν είναι ανθρώπινη κατασκευή ούτε προϊόν συναισθηματικής ευλάβειας. Είναι έκφραση της πίστεως ότι ο Χριστός εξακολουθεί να ενεργεί μέσα στο Σώμα Του, αναδεικνύοντας σε κάθε εποχή ανθρώπους που γίνονται «σκεύη εκλογής» και μάρτυρες της Βασιλείας Του. Η ιστορία της Εκκλησίας διδάσκει ότι οι μεγάλοι πνευματικοί πατέρες δεν επεδίωξαν ποτέ την προβολή τους. Αναζήτησαν την αφάνεια, τη μετάνοια και τη σιωπή. Η Εκκλησία, όμως, δεν είχε το δικαίωμα να αφήσει στη λήθη εκείνο που ο Θεός φανέρωσε ως δωρεά για ολόκληρο τον λαό

Του. Γι' αυτό και έγραψε τους Βίους των Αγίων, συνέταξε εγκωμιαστικούς λόγους, καθιέρωσε λειτουργικές μνήμες, κατέγραψε διδασκαλίες και διαφύλαξε την εμπειρία των θεουμένων ανθρώπων.

Μέσα σε αυτή την αδιάκοπη παράδοση εντάσσεται και ο μακαριστός Γέρον Αιμιλιανός. Η μελέτη της ζωής και της διδασκαλίας του δεν αποτελεί εξαίρεση ούτε καινοτομία· αποτελεί φυσική συνέχεια της ιστορικής και εκκλησιολογικής πορείας της Ορθοδοξίας.

Ο Άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος, ο μεγάλος θεολόγος της εμπειρίας του Θεού, διατυπώνει μία από τις συγκλονιστικότερες αλήθειες της εκκλησιαστικής ζωής: «Δεν υφίσταται η Εκκλησία ως Σώμα Χριστού άνευ των Αγίων» (βλ. Ήθικος Λόγος 1, SC 122, σσ. 224-228). Η ρήση αυτή δεν αποτελεί ποιητική υπερβολή. Εκφράζει την πεποίθηση ότι η Εκκλησία δεν είναι ένας ιστορικός οργανισμός που επιβιώνει χάρη στη διοικητική του οργάνωση ή στην πολιτιστική του κληρονομιά. Είναι το Σώμα του Χριστού, μέσα στο οποίο το Άγιο Πνεύμα συνεχίζει να αγιάζει ανθρώπους σε κάθε εποχή. Εάν εξέλιπε η αγιότητα, θα είχε εκλείψει και η ζώσα παρουσία του Θεού μέσα στην ιστορία. Ακριβώς γι' αυτό η Εκκλησία αναζητεί πάντοτε τα ίχνη της Χάριτος στους συγχρόνους της. Δεν προσθέτει τίποτε στην αγιότητα ενός ανθρώπου· αναγνωρίζει εκείνο που ο Θεός ήδη πραγματοποίησε.

Η εγκυρότερη, όμως, απάντηση σε κάθε αμφισβήτηση του Γέροντος Αιμιλιανού δεν βρίσκεται στα συνέδρια, τα βιβλία, τις ομιλίες, τις μελέτες ή στις θεολογικές αναλύσεις. Όλα αυτά έχουν τη σημασία τους, αλλά δεν αποτελούν το ουσιαστικότερο τεκμήριο της πνευματικής του προσφοράς. Η αυθεντικότερη μαρτυρία είναι ο καρπός της ζωής του. Είναι οι εκατοντάδες μοναχοί και μοναχές που γαλουχήθηκαν μέσα στο εκκλησιαστικό του φρόνημα και συνεχίζουν μέχρι σήμερα να ζουν το κοινοβιακό ιδεώδες με πνεύμα λατρείας, μετανοίας και αγάπης. Είναι οι πνευματικοί πατέρες που αναδείχθηκαν από τη δική του πατρική διακονία και συνεχίζουν να οικοδομούν την Εκκλησία σε διάφορες χώρες του κόσμου. Είναι οι χιλιάδες άνθρωποι που γνώρισαν μέσα από τον λόγο του τη χαρά της μετανοίας, τη δύναμη της Θείας Λειτουργίας, το μυστήριο της νοεράς προσευχής και την εμπειρία της ζώσας παρουσίας του Θεού. Είναι οι νέοι που βρήκαν νόημα ζωής. Είναι ακόμα οι οικογένειες που ανακαινίσθηκαν, οι ψυχές που παρηγορήθηκαν. οι μοναστικές αδελφότητες που αναγεννήθηκαν, οι θεολόγοι που ανακάλυψαν μέσα από το έργο του τη βιωματική διάσταση της πατερικής θεολογίας. Αυτοί είναι οι αδιάψευστοι καρποί της παρουσίας ενός αληθινού πνευματικού πατέρα. Ο ίδιος ο Κύριος έδωσε το κριτήριο με το οποίο διακρίνεται κάθε αυθεντικός εργάτης του Ευαγγελίου: «Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς.» (Ματθ. 7,16). Οι καρποί δεν κατασκευάζονται, δεν επιβάλλονται, δεν δημιουργούνται από την επικοινωνία. Είναι το αποτέλεσμα της επενέργειας της Θείας Χάριτος μέσα στην ιστορία. Ίσως, λοιπόν, το σπουδαιότερο δίδαγμα που αφήνει πίσω του ο Γέρον Αιμιλιανός να είναι ότι η αυθεντική θεολογία δεν γεννιέται στα αμφιθέατρα ούτε εξαντλείται στις βιβλιοθήκες. Γεννιέται στη Θεία Λειτουργία, στην προσευχή, στη μετάνοια, στην υπακοή, στη ζωή της Εκκλησίας. Εκεί όπου ο λόγος γίνεται εμπειρία και η εμπειρία μεταμορφώνεται σε μαρτυρία.

Η Εκκλησία, παρά τις επιφυλάξεις κάποιων μενομωμένων, θα συνεχίσει να ερευνά, να μελετά και να παρουσιάζει τη ζωή των μεγάλων πνευματικών μορφών της, όχι επειδή χρειάζονται ανθρώπινη δικαίωση, αλλά επειδή κάθε γενιά έχει ανάγκη από ζωντανά παραδείγματα που φανερώνουν ότι το Ευαγγέλιο δεν αποτελεί μία ανάμνηση του παρελθόντος, αλλά μία πραγματικότητα που συνεχίζει να μεταμορφώνει ανθρώπους. Εάν το παρόν δημοσίευμα συμβάλει έστω και ελάχιστα στην ορθότερη κατανόηση αυτής της αλήθειας, τότε θα έχει εκπληρώσει τον σκοπό του. Διότι τελικά το ζητούμενο δεν είναι να δικαιωθεί ένας Γέρον ούτε να απορριφθεί μία κριτική. Το ζητούμενο είναι να παραμείνει ανόθευτη η μαρτυρία της Εκκλησίας ότι ο Χριστός «ὁ αὐτὸς χθὲς καὶ σήμερον καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας»

(Εβρ. 13,8) εξακολουθεί να αναδεικνύει αγίους, να φωτίζει πνευματικούς πατέρες και να καλεί κάθε άνθρωπο στη μέθεξη της ζωής Του.